

סוף חנוכה ה'תשנ"ט (אור-ט"ט, 1989)
ה'תשנ"ט

זאת ועוד: בהמשך הדברים עולה ברנר בשלב העלייה לאנוש השלם בתכלית ומכאן - לאיכויות נוספות הנתבעות ממנו. "הוא היה תמיד אוטופי * , הוא חי תמיד עם העולם, עם זרועות-העולם, ויחד עם זה היה נתון כולו - כולו - לד' אמות שהוא נמצא בהן באותה שעה, לאנשים המסובכים אותו באותה שעה." ברנר אינו מסתפק במכלול זה של מעלות שעטר לראשו של הגלילי הגידם. כדי להשלים את הדמות של האנושי הנכסף, הוא עולה בסולם החלומות המוצב ארצה בתלחי הקטנה, השרופה וראשו מגיע לשמי השאיפה האנושית-התכליתית. "איש פעלים, איש סדרים. הוא הבין והוקיר את ערך הפרטים שבמציאות, שבחיים. הוא הבין, שהכל חשוב, הוא אהב את דומן-האדם ועם זה לא פחד ללוש אותו, לגבש אותו לגבעה נישאה. - את עצמו ראה באחרית הימים עומד על הגבעה. והוא גם אז איש צבא, רק איש צבא." נכון: "האדם אמנם אומלל, אבל יש והוא גם נהדר," כותב ברנר בסיפורו "מכאן ומכאן". היתה בו, איפוא, כמיהה גדולה וטמירה לנהדר שבאדם, ולאדם ביפעתו ובעלייתו.

הטראגזים מוליך לפתרונות של חיים. דלתות רבות ננעלות בפני היצור האנושי הנבוך, הנלבט, המבקש דרכים אל "הארמון" במרומי ההר הגבוה, אבל יש ונפתח לפרקים גם אשנב של חסדים. דרך אשנב-חסדים זה חזה י.ח. ברנר את יוסף טרומפלדור, את "האנוש השלם בתכלית" שלו.

* אוטופיסט - מי שמטיף לתיקון החברה והעולם וגם שואף להגשים הצעותיו, אם כי לא תמיד ניתנות הן להגשמה; אוטופיה (מקום שאיננו נמצא) - שם סיפור של תומאס מור (1478 - 1535) המתאר אי אגדי שבו

שמואל יוסף עגנון

"מעשה העז"

"מעשה העז", הווי אומר: "מעשיה" מלאה עלילות-פלאים, שהיא יצירת-יסוד של כל עם ועם ובה מיטשטשים הגבולין שבין עולם המציאות ועולם הדמיון. מאחר שצורה של "מעשה" לפנינו, נסטה מן הדרך שנקטנו בה עד עתה ונסמן רמזי-הוראה בנוסח אחר, כשהננו נשארים נאמנים לקווי-היסוד: לתוכן, לצורה, לדמויות ולמשמעות הסמלית של היצירה. ב"מעשה העז", אנו מוצאים במוכן ידוע כמה מוטיבים מרכזיים מיצירתו הגדולה והענפה של ש"י עגנון. התוכן, הצורה והלשון מתמזגים לחטיבה יצירתית אחת ומהווים מציאות אמנותית עגנונית טיפוסית.

התוכן

יצירתו רבת-ההיקף של עגנון נעה בין שני קטבים. לכאורה מנוגדים הם, ככל שני קטבים, אך בפנימיותם ישלימו זה את זה למזג הרמוני אחד המהווה את חייה של כנסת-ישראל בדורות האחרונים.

ריאליזם ודמיון, מציאות ואגדה, אינם שני יסודות המכחישים זה את זה, כי אם באים למלא אחד את השני. עגנון מתאר בסיפור האגדי "מעשה העז" - כמו בסיפורים אחרים שלו - את ההתפוררות של המציאות הגלותית, אבל גם את החזון המופלא בחיי קדושה, אמונה ואהבה המפציע ועולה במציאות זו, לא במקרה, אלא כתולדה הבאה ממעמקיה ובאיכויות הטבעיות בעצם מהותה. במעשיה שלפנינו, המציאות העומדת במזל התפוררות היא הגולה, הזקן הגנוח מלכו, המצווה ע"י הרופא לשתות חלב-עזים. העז היא לא רק המניע בלבד בסיפור, כי אם גם הגורם המקשר בין

העולם המתפורר, השוקע, של הזקן החולה ובין ארץ־הקודש הדמיונית (נזכור את הסיפור "הזקן" של שלום־עליכם שהבאנו למעלה). העזו בסיפור זה היא גם הקרבן העולה של איה־הבנה, חוסר היוזמה, האבל והיגון של הזקן האובד בשיגרת החולין של חייו.

ברם עזו זו - ככל קרבן עולה שבו משקיע האדם את עצמו - היא גם המשיירת בקרבו את הכיסופים לבן הבעלם שנישא ברוח הזמן והמאורעות "לארץ ההרים הרמים והגבעות ובאר המים החיים הנוזלים." שני קטבים אלה של ריאליזם ודמיון מרכזים סביבם עוד שני מעגלי־חיים מנוגדים, שאף הם משלימים זה את זה לאחדות של כלל ויחיד לאומי, והם: השמחה והעצב, ייסורי הזמן ומאורעותיו, קדושה וחולין, התהוות ומנוחה, כמישה ופריחה. הבן הצעיר הנועז עומד בין שני עולמות: האב החולה בפולין המדינה, והארץ הנכספת, זו השופעת חלב שטעמו כטעם גן־עדן. הבחור - זה הדור הצעיר העולה - חורג מן השיגרה ומבקיע את קליפת ההרגל שהעלתה עובש של ימים ושנים. הוא משיג את הפלא: "אבא, יש לך עצה לזה!" אומר הוא. עולם המעשה נפתח לפני הבן, אך גם הפלא הצפון בו. הוא הולך בעקבות העז בלא לשוב עוד לפולין המדינה. "נכנסה העז למערה ונכנס הבחור עמה, כשהוא אוחז במשיחה והולך אחריה." לאביו הזקן, הגונח, הוא משגר מכתב רפוד אהבה ובשורה מצפת עיר־הקודש ומבקש ממנו כי לא ירבה בחיטוטים ובשאלות, אלא יתפוס במשיחה הקשורה בזנב העז וילך בעקבותיה לארץ־ישראל. "מכנף הארץ זמירות אשמיע כי הגעתי בשלום לארץ־ישראל והנה אנכי יושב סמוך לצפת עיר הקדושה ומתבשם מקדושתה. ואל תשאלני איך הגעתי לכאן אלא אחזו במשיחה שקשורה בזנבה של העז וצא לך בעקבי העז אז תלך לבטח דרכך ותבוא לארץ־ישראל."

האב החולה, החלש, הספקן, לבו איננו פתוח להכרת הנס ולמעשה הגדול, הפשוט, שביצע בנו הצעיר ממנו בגיל. האב הגונח איננו משיג את הרמז, איננו מבין את הסוד הגדול של עלייה והתרוממות מעל לרגיל ולחולין. משועבד הוא לתנאי־חייו, למקומו שלו ולעולמו המתפורר. המנוחה היא נחלתו ולא התנועה וההיעקרות מאדמת פולין ומביתו הפיסי והרוחני.

כפילות־חיים לאדם מישראל. לכן, הנשאר יושב בגולה צמוד לעברו, לא רק שאינו חדל לחיות חייו, אלא גם מוסיף לשאוף לארץ הנכספת, לספירה העליונה של חייו; ואם לא הגיע, יגיע אליה במחר הקרוב או הרחוק. לעת עתה שומה עליו לחיות חיים של דבקות, אמונה, קדושה ואהבה על־אף־הכל.

הצורה

התוכן והצורה והלשון קשורים אצל עגנון - כמו אצל כל אמן בעל רמה - עד כדי היותם חטיבה אמנותית שלמה, בעלת סימני היכר המייחדים את עולמו היצירתי. הסיפור הוא עממי, "מעשה" או "מעשייה". שם הסיפור, ערך משל עצמו לו. "מעשה" - היינו צורה של סיפור עממי־חסידי, מלא עלילות ופליאה, יצירה שבה רקם העם את מיטב חלומותיו הגנוזים בחיבורי־נפשו בלי להתעלם מן המציאות הריאלית, הנמרצת, על קוויה הכולטים ביותר.

מן הראוי שנשים לב גם אל היסודות ה"מאקאמיים" בסיפור, רוצה לומר: פרוזה מחורנית, שנונה ובדוחה, דרך שאחזו בה סופרי ימי־הביניים ומליצים בימי ההשכלה. לדוגמה: "וכן היו הולכים שעה או שעתיים, ואפשר יום או יומיים" וכו'. או "מני אז פי המערה סמוי מן העין ודרך קצרה עוד אין. ואותו בחור אם לא מת, עוד ינוב בשיבה דשן ורענן, בארצות החיים שקט ושאנן."

הסגנון - וכבר אמרנו כי יש להבחין בין סגנון ולשון - בסיפור זה הוא אימפרסיוניסטי, כלומר: ראיית הדברים מבפנים, העלאת רוחם, אווירתם המיוחדת לשם יצירת הטון, הלך־הרוח והאטמוספירה המתנשאת לעתים למסתורין, לנס ולפלא.

הלשון

הלשון בסיפור זה - ככל יצירתו של ש"י עגנון - היא לשון אגדית־מדרשית. עסיסיותה ניוונה מחכמת העם וכיטויה המיוחד, מבינת הלב של הסופר, היוצק תכניו בלשון התואמת להם ולעולמו היצירתי, המושגת על יסודות מוסריים עממיים.

נקודות אחיזה בסיפור לפיתוח שיחה (לבחירת המורה):

1. ישראל וארץ־ישראל, געגועי העם לארץ מכורתו.

2. שם הסיפור "מעשה העז", מהותם של "מעשה" ו"מעשייה".
3. אבות ובנים בסיפור.
4. מוטיבים אקטואליים.

נושאים לחיבורים:

1. התרופה לאב הגונח.
2. הבן הנועז.
3. העז - קרבן של איהבנה.
4. בצל עץ-החרוב.

אליעזר שמאלי

"המבשר"

הסופר וסיפורו

א. שמאלי, הוא בעיקר מספר לילד ולנוער. כמורה שעשה שנים רבות בביה"ס וכמי שהתעניין בטבע הארץ, רוויים סיפוריו בהמיה טמירה ובאהבה כמוסה לנוף על כל גילוייו השונים והעשירים. ב"אנשי בראשית", סיפורו הגדול, העלה הסופר דמויות של כובשי-מולדת ומחיי שממותיה. ב"אור הגליל" - הוא מגלה לפנינו את מגעו הנפשי עם הגליל, שבשביליו הנפתלים צעד בנעוריו, כ"חלוץ" וכמורה.

הסיפור "המבשר", המוטיב המרכזי בו הוא כיסופים לגאולה ולציון, אבל לא בנוף העיירה היהודית ברוסיה שממנה עלה שמאלי, אלא במשכנות-תימן הרחוקה, בשוב בודד ונידח. מבחינת הנושא, שייך סיפור זה לסיפורים המקובצים בספרו "כיסופי גאולה". כל אלה כתובים בלשון פשוטה, טבעית ובהומור נלבב המקרב את הקורא הצעיר לגיבורי הסיפורים ולנוף שבו הם חיים ופועלים. שמאלי המספר-המורה ער לכל המתרחש בארץ. הוא מתאר התרחשויות אלה כפי שהן מתגלות בעולמם של הילדים; "העולה החדש" שעלה מן הגלויות השונות וכן גם הווייתו של "הצבר", שצמח על אדמה זו "בצל האילן" ששתלו ידי הוריו. התבוננות זו בעולם הילד ובבעיותיו, הפכה לחלק מהווייתו הסיפורית היוצרת, כשם שידיעתו את שבילי הארץ, צמחייתה וציפוריה, אינם רק רקע בסיפור, אלא המסכת הרקמתית שבה חי ופועל הגיבור.

הדמויות

מיהו הגיבור המרכזי בסיפור?

מיהו הגיבור המרכזי בסיפור "המבשר"? המספר, יחיה בן

סלים הישיש? ושמא "המבשר" בכבודו ובעצמו?